

organizacija tega komandnega mesta, s položajem šefa transporta znotraj vodilnih struktur vojske in končno z njegovim sodelovanjem z državnim ministrom za promet (*Reichsverkehrsministerium*) kot najpomembnejšo civilno prometno oblastjo, nato pa v dobro pretehtanem »povzetku«
prezentira sklepe.

Če na kratko povzamemo: Rohdejeva knjiga je zelo obsežno zasnovana raziskava, ki se opira na najširšo osnovo virov in literature, izvedena je temeljito, dopolnjuje jo 15 zelo ilustrativnih prilog. Študija sicer v celoti ne daje kakih senzacionalnih spoznanj, vendar je kot rezultat solidne historične metode toliko vredna upoštevanja, da bo verjetno nujen pripomoček za prihodnje raziskave druge svetovne vojne, posebno kadar bo treba pravilno ovrednotiti raznolikost problematike transporta.

Josef Schröder

David Littlejohn, The Patriotic Traitors (A History of Callaboration in German-occupied Europe, 1940-45.) Ed. Heinemann, London 1972; strani 391.

Knjiga opisuje kolaboracijo v Norveški, Danski, Nizozemski, Belgiji in Franciji, torej v okupiranih državah zahodne Evrope, kjer je nastala v glavnem iz enakih osnov, Sovjetsko zvezo pa doda kot poseben primer. Polna je imen in ekzaktnih podatkov in bo torej koristila vsakomur, ki bi želel vedeti, kdo je bil na primer Musert ali kako je končala divizija Nordland, relativno malo pa je v njej opisov družbenih razmer, v katerih so nastajali fašizmi v posameznih deželah, čeprav je videti, da je avtor računal, da bralec to že ve. Zanimivi so opisi karakterjev in osebnih ambicij nekaterih kolaboracionistov. Naslov Patriotski izdajalci je upravičen, saj je večina kolaboracionistov mislila, da sodeluje z okupatorjem v dobro svoje dežele, če izključimo policijske ovaduhe in grloreze, ki delajo za denar ali iz pokvarjenosti in jih najdemo v vseh časih in pod vsemi režimi.

Že pred vojno so obstajala v vseh državah zahodne Evrope fašistoidna gibanja, ki so v boju za moč svojih držav poudarjala nacionalizem in velikokrat tudi antisemitizem. Mnoga od njih so imela za vzor družbeno ureditev Nemčije ali Italije. Pripadnike so črpali iz ljudi vseh slojev in radikalov vseh vrst, od aristokratov, kot je bil de Brion do bivših komunistov, kot je bil Doriot, od katoliških fanatikov, kot je bil Degrelle, do akademskih utopistov, kot je bil de Man, ki je vzroke za nemške zmage videl samo v socialni koheziji, ki naj bi jo ta država dosegla. Skupna jim je bila predvsem želja po avtoritativni oblasti, ki bi njihovo deželo pripeljala do moči in slave («Samo ena stranka — Francija, samo ena politika — slava»). Gibanja torej, ki so svoje ideje širila v glavnem med ljudmi, ki se v obdobju med obema vojnama niso dobro znašli. Zlasti v Franciji so privabljala oficirje in vojake zmagovite francoske armade iz prve svetovne vojne, ki se jim je v civilnih razmerah zdelo, da ni več velikih ciljev, za katere bi se bojevali; tipičen tovrsten primer je bil Darnand. Finančni mogotci so nekatera teh gibanj vsaj nekaj časa podpirali (na primer Qislingov Nasjonal Samling ali Valoisov Faisceau), da bi jih imeli v rezervi ob morebitni levičarski revoluciji. Vendar ni na volitvah nobeno od njih imelo večjih

uspehov, razen tistih v belgijski Flandriji, ki so zastopala flamski nacionalizem.

Stvari so se spremenile z okupacijo, ko so nekatera teh gibanj postala edine dovoljene stranke, njihovi voditelji pa so stopili v kvizlinške vlade in pričelo se je obdobje »patriotičnega izdajstva«. Kolaboracija je imela vrsto oblik, od propagande, kjer so se udeleževali mnogi novinarji in umetniki (na primer Brasillach v Franciji in Hamsun na Norveškem) do boja s puško v roki proti rezistenci ali na ruski fronti v narodnih legijah, policiji, Wehrmachtu in SS enotah (zlasti od sredine leta 1943 dalje se SS ni več branila prostovoljcev tudi iz ne-arijskih narodov; v istem času je nacistična propaganda začela poudarjati nekakšen pan-evropeizem in obrambo Evrope pred boljševizmom pod nemškim vodstvom; neuspešne boje okrog reke Narve od aprila do junija 1944 so prikazovali kot bitko »evropske SS«). Po krutosti so izstopale predvsem specialne policijske enote, ki so mučile, morile ali predajale gestapu člane rezistence. Policija je z nekaterimi drugimi kvizlinškimi formacijami sodelovala tudi pri aretacijah Židov. Glede oblasti, ki so jo izdajalci imeli, so bile med posameznimi deželami določene razlike. Relativno močno pozicijo so imeli Quisling, danska in vichyjska vlada, medtem ko so nizozemski in belgijski kolaboracionisti igrali precej manjšo vlogo. Nemci so radi podpirali nasprotujoča si gibanja, tako flamska in valonska, bretonska in francoska, v Sovjetski zvezi pa centralizatorski ruski in separistične komiteje, da bi imeli več želez v ognju. Med posameznimi skupinami in voditelji so se tudi bohotile razprtije, predvsem glede stopnje kolaboracije. S poveljno ureditvijo se kvizlingi niso kaj prida ukvarjali, saj so bili nemškim nacistom zelo podobni v tem, da so dobro vedeli, proti čemu vsemu se bojujejo, manj pa jim je bilo jasno, za kaj. Vprašljivo je ostalo Lavalovo in morda tudi Quislingovo stališče do Nemcev in s tem v zvezi ostaja nerešeno vprašanje, če niso vsaj nekateri kolaboracionisti s svojim izdajstvom ščitili prebivalstvo pred še večjim okupatorjevim terorjem. Visoki katoliški kler v Franciji, zlasti kardinal Baudrillard, se je dokaj kompromitiral, v Belgiji pa ne.

Seveda niso vsi predvojni fašistoidi postali kolaboracionisti, saj je van Hoornaert celo končal v koncentracijskem taborišču in je polkovnik La Roque, vodja Croix de feu izjavil, da za Francoza ni častno služiti pod nemško komando. Na drugi strani so bili tudi primeri, ko so se člani bivših demokratičnih skupin pridružili kolaboraciji, na primer skupine Jeunesse Socialiste, katere člani so se pod Degrellovim vplivom množično vključevali v belgijsko SS enoto Valonijo. Nekateri kolaboracionisti so se med vojno tudi premislili, tako na primer admiral Darlan in Deloncle, ki je po vrnitvi iz Španije, kamor je šel, da bi povezal Abwehr in zahodne zaveznike, padel v spopadu z gestapovci. Marsikateri vojak je stopil pod nemško komando samo zato, da bi spet imel svoj poklic, tako kot tišči oficir, ki je rekel, da mu je vseeno, kdo ima prav ali kdo bo zmagal, samo da ima on spet baterijo topov pod seboj, marsikateri civilist pa zato, da bi dobil večji kos kruha. V splošnem pa lahko rečemo, da je kolaboriral samo majhen del prebivalstva.

V osvobojeni Evropi je kolaboracionistične zločince čakala zaslužena kazen. Najstrožje so z njimi postopali Norvežani (skoraj 6 % prebivalstva je bilo kaznovanega), najmileje pa Nizozemci, kjer je bilo kolaboracionistov relativno največ. V Franciji jih je prebivalstvo takoj po osvoboditvi linčalo najmanj de-

set tisoč. Voditelji so bili večinoma obsojeni na smrt, izmazala pa sta se Degrelle in Déat, ki sta se skrila v Španiji in Italiji. Nekaj jih je že med vojno pobila rezistenca.

Avtor pokaže na ironijo usode, ki si je izmislila ime kvizlig po najmanj tipičnem Quislingu in prikaže »peto kolono« kot izmišljotino žurnalistov in kot opravičilo za poraze demokratičnih držav. Mnogi kasnejši kolaboracionisti so se, v »bliskoviti vojni« bojevali proti Nemcem, kot na primer Lie na Norveškem in Darnard, in torej niso bili peta kolona.

Povsem drugačna je bila situacija v Sovjetski zvezi, kjer so mnogi posamezniki ali narodi videli v sodelovanju z Nemci boj proti stalinistični diktaturi in srečamo zato pri voditeljih sovjetske kolaboracije zelo malo fašizma ali antisemitizma. General Vlasov, odlikovan v obrambi Moskve pozimi 1941/42, je prišel v nemško ujetništvo po krivdi sovjetskega poveljstva in je relativno pozno pristopil h kolaboraciji. Wehrmacht je že kmalu začel iz množice dezertarjev sestavljati pomožne enote, vendar je pri tem naletel na nasprotovanje nacističnega vodstva, ki je v narodih Sovjetske zveze videlo podljude in je spremenilo stališče šele tedaj, ko je Nemčiji že trda predla. Tudi krut režim na okupiranem ozemlju in spori ruskih z neruskimi voditelji kolaboracije so botrovali, da ni bila kolaboracija še bolj množična. Bolj človeški odnos do okupiranih so imeli nekateri višji oficirji wehrmachta, zlasti skupina okrog Gehlena. Od leta 1943 dalje so se ruske kvizlinške enote imenovala Ruskaja osvoboditeljna armija; kljub nazivu »vlasovci« je general Vlasov imel kaj malo oblasti nad njimi. Po koncu vojne so zahodni zavezniki večino njih izročili Stalinovi Sovjetski zvezi in s tem izpolnili določbo Jaltskega sporazuma.

V knjigi je tudi dober imenski register in bibliografija najpomembnejših del.

Če primerjamo razmere v Sloveniji z zahodnoevropskimi, kot so opisane v knjigi, vidimo, da je bilo pri nas pred vojno relativno malo fašistoidnih skupin (k takim bi lahko šteli na primer klerikalne Stražarje). Med vojno se je kolaboracija na Dolenjskem razvila z rastjo Osvobodilne fronte in so belogardistični apologeti poudarjali slovenski nacionalizem in antikomunizem, na Štajerskem je bila v začetku množična zaradi nizke nacionalne zavesti, na Primorskem pa je zaradi dvajsetletnega fašističnega nasilja skoraj ni bilo. Nastanek domobranskih enot spada že v obdobje, ko so Nemci zaradi porazov iskali soborce, kjer so jih mogli dobiti in je Rainerjev proglas iz decembra 1943 predvideval za Slovence v coni Jadransko primorje vstop celo v SS. Nemajhno število Štajercev in Gorenjcev se je bojevalo v wehrmannschafu in wehrmachtu. V primerjavi z okupiranimi zahodnoevropskimi deželami je bilo torej pri nas kolaboracionistov veliko, vendar je bilo tudi osvobodilno gibanje zelo močno. Tudi pri nas smo imeli kolaboracionistične žurnaliste in pisune, generala Rupnika pa bi lahko po ugledu ali sposobnostih dosti lažje primerjali s kakšnim omejenim kvizlinškim birokratom kot pa na primer z maršalom Pétainom. Zanimiva je tudi primerjava priseg zahodnoevropskih kvizlinških formacij s prisego Slovenskega domobranstva in bi mi knjiga precej koristila, ko sem pisal študijo o domobranski prisegi. Zahodnoevropska SS in druge enote za boj proti Sovjetski zvezi so prisegle Hitlerju, z izjemo norveških, ki so prisegle Hitlerju in Quislingu. Policijske enote so prisegle različno, nizozemska Landwacht je na primer prisegla Hitlerju, francoska policija pa Pétainu. Slo-

venskimi domobranci je bilo dovoljeno, potem ko so njihovi oficirji odklanjali prisege Hitlerju, priseči pokorščino nedoločnim »nadrejenim«. Nemci so bili torej domobranci pripravljene popuščati. Morebitna Rösenerjeva ideja, da bi domobranci poslali SS divizija, po prisegi ni več prišla v poštev, saj so SS enote praviloma prisegle Hitlerju. Še najbolj je bilo Slovensko domobranstvo podobno nekaterim prostovoljnimi policijskim enotam v zahodni Evropi, na primer že omenjeni nizozemski Landwacht. Število povojnih eksekucij, in to večinoma brez sodnega procesa, je bilo pri nas mnogo večje kot v zahodni Evropi, vendar je bil tudi osvobodilni boj precej ostrejši.

Janez Peršič

Anton Ožbolt, Dežela. Petra Klepca. Založba Borec, Ljubljana, 1974; strani 577 + III.

Avtor je v svoji knjigi spominov opisal v osemindesetih poglavjih, na kolikor je knjigo razdelil, svojo ožjo domovino, tj. pokrajino ob Čabranki in Kolpi in se omejil na območje, ki sega po dolžini nekako od Prezida in Kozjega vrha nad Čabrom pa do Broda na Kolpi. Po širini pa na območje levega in desnega brega rečice Čabranke in Kolpe. To območje omejujejo na levi slovenski strani visoki hribi Goteniškega Snežnika, Borovške gore in Planine z gorskimi dolinami Gotenice in Kočevske reke do Kočevskega pogorja ter gorske doline od Preske do Trave. Na desni pa gorovje Gorskega Kotarja z večjimi naselji Milanov vrh, Gerovo, Crni lug, Mrzla Vodica, Delnice in Brod na Kolpi ter z mnogimi vasicami in zaselki nekdanjega Čabranskega okraja.

Na tem območju, ki ga avtor podrobno pozna, kot domačin iz vasi Belice in nekdanji gozdni delavec ter partizan v tem goratem in z obširnimi gozdovi poraslem območju, je že zgodaj spoznal vse težave in revščino prebivalstva v deželi legendarnega, dobrosrčnega ljudskega junaka Petra Klepca, kateremu je posvetil uvodno prvo poglavje svoje knjige.

Na osnovi spominov in pripovedovanj tamkajšnjih prijateljev in znancev, oriše obdobje pred in med prvo svetovno vojno ter še posebno obdobje revolucionarnega vrenja po prvi svetovni vojni, gospodarske prilike tamkajšnjih krajev in težko življenje tamkajšnjega prebivalstva, ki si je služilo večinoma kruh le ob težkem delu v gozdovih in na žagah tedanjih bogatih lastnikov. O težkem in nevarnem delu ob pičlem zaslužku v gozdovih, pripoveduje o prvih revolucionarjih v lesni industriji, o stawkah gozdnih in lesnih delavcev in ostrih nastopih tedanjih oblastnikov proti delavcem, ki so zahtevali za svoje delo le izboljšanje zaslužka in skrajšanje prekomernega delovnega časa.

Po spominu in iz lastnih izkušenj opiše nato odhajanje domačih gozdnih delavcev za delom in zaslužkom v gozdove Slavonije, kamor je tudi sam kot majhen deček z očetom odšel na delo. Nato pa opiše vrnitev v domače gozdove in na delo v kočevsko vas Ravne in Borovec ter tedanje še neskaljene odnose in sožitje med Slovenci in Kočevarji, ki tedaj še niso bili zastrupljeni s hitlerjevsko nacistično propagando.